

Φύλο και Ιστορία

Ενότητα 8: Οι γυναίκες ως πολιτισμικοί φορείς και η
ανάδυση ενός εναλλακτικού λόγου

Ανδρονίκη Διαλέτη

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα: Ιστορίας, Αρχαιολογίας, Κοινωνικής
Ανθρωπολογίας

Σκοποί ενότητας

Σε αυτή την ενότητα θα μας απασχολήσει η θέση των γυναικών στον κόσμο των τεχνών και των γραμμάτων. Θα ανιχνεύσουμε τις δυνατότητες που προσέφεραν και τους περιορισμούς που επέβαλαν ως προς τη γυναικεία εκπαίδευση και πολιτισμική δράση τα κινήματα του ουμανισμού, της Μεταρρύθμισης, της Καθολικής Ανανέωσης και του Διαφωτισμού. Θα εξετάσουμε τη δράση των γυναικών ως συγγραφέων, αναγνώστριών, καλλιτέχνιδων και προστάτιδων των τεχνών και των γραμμάτων. Οι δυνατότητες γυναικείας δράσης θα διερευνηθούν σε συνάρτηση με ιδιαίτερα καθοριστικούς παράγοντες όπως η κοινωνική θέση, ο τόπος διαμονής, η ηλικία και η οικογενειακή κατάσταση. Μελετώντας ενδεικτικά γυναικεία κείμενα της εποχής θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τάσεις, εναλλακτικές θεάσεις του φύλου. Τέλος, θα εξετάσουμε την πρωτοφεμινιστική γραμματεία (*querelle des femmes*) επιχειρώντας την ένταξή της στα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενά της.

Περιεχόμενα ενότητας 1/2

- Οι γυναίκες ως πολιτισμικοί φορείς και η ανάδυση ενός εναλλακτικού λόγου
- Γράφοντας τα πρώτα κείμενα προς υπεράσπιση του γυναικείου φύλου
- Ο Αναγεννησιακός ουμανισμός απευθυνόταν και στις γυναίκες της ελίτ
- Η ποιήτρια Vittoria Colonna (1490-1547) αποτέλεσε πρότυπο γυναικείας διανόησης στην Ιταλία
- Ένα από τα πρώτα δοκίμια προς υπεράσπιση του γυναικείου φύλου (1)
- Ένα από τα πρώτα δοκίμια προς υπεράσπιση του γυναικείου φύλου (2)
- Το έργο καλλιτεχνιδων της εποχής έχει αρχίσει να απασχολεί πρόσφατα την ιστορική έρευνα
- Γνωστές διανοούμενες εταίρες της εποχής, ορισμένες από τις οποίες διατηρούσαν λογοτεχνικά σαλόνια
- Ο μύθος της γυναίκας πολεμίστριας: Η Jeanne d'Arc ως σύμβολο μαχητικότητας

Περιεχόμενα ενότητας 2/2

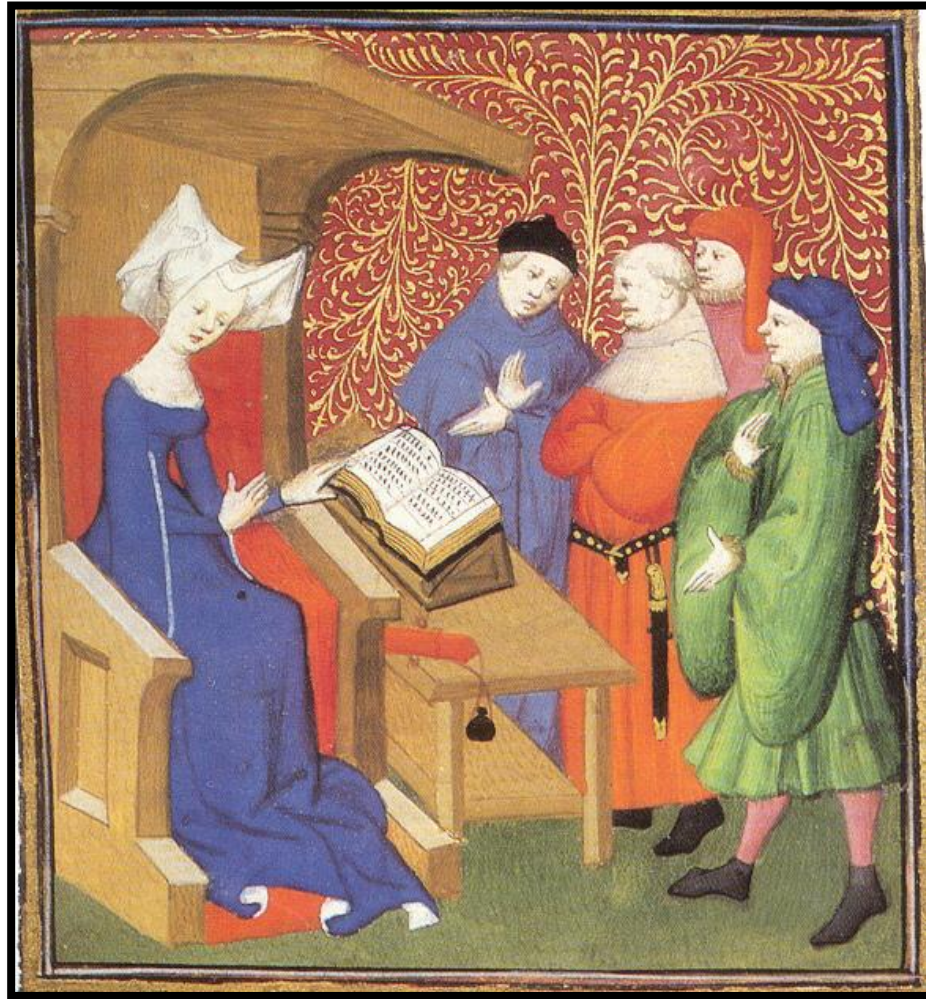
- Ο μύθος της γυναίκας πολεμίστριας: Η Αθηνά ως σύμβολο μαχητικότητας
- Η πραγματεία του Henricus Cornelius Agrippa αποτέλεσε πρότυπο για μεταγενέστερα «φιλογυνικά» κείμενα: ο κυρίαρχος έμφυλος λόγος εδώ «αντιστρέφεται»
- Φύση ή ανατροφή;
- Η αμφισβήτηση της έμφυλης οικουμενικότητας
- Ο μύθος της γυναίκας πολεμίστριας: η αμφισημία των Αμαζόνων
- Ένα από τα πρώτα γυναικεία κείμενα εναντίον του θεσμού του γάμου
- Αμφισβητώντας την «αριστοτελική αυθεντία»
- Η γυναικεία υποτέλεια
- Η βενετή μοναχή Arcangela Tarabotti άσκησε σκληρή κριτική στην πρακτική του ακούσιου γυναικείου μοναχισμού
- Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

Οι γυναίκες ως πολιτισμικοί φορείς
και η ανάπτυξη ενός εναλλακτικού
λόγου

Οι γυναίκες ως πολιτισμικοί φορείς και η ανάδυση ενός εναλλακτικού λόγου

- Γυναικεία συμμετοχή στο κίνημα του ουμανισμού: όρια και προϋποθέσεις.
- Γυναικεία παρουσία στα γράμματα και τις τέχνες την περίοδο των θρησκευτικών Μεταρρυθμίσεων.
- Γυναικεία εκπαίδευση: μονοπάτι ηθικής ή όχημα διαφθοράς;
- Γυναίκες προστάτιδες / γυναίκες αναγνώστριες: δύο ρόλοι κλασικοί.
- Αυλές και σαλόνια: διανοούμενες εταίρες και κυρίες της Αυλής.
- Γυναικεία ινδάλματα και ανδρική ομοκοινωνικότητα.
- Η *διαμάχη για τις γυναίκες*: «φιλογυνική» και «μισογυνική» γραμματεία.
- Αμαζόνες, Κλεοπάτρες και άλλες σπουδαίες γυναίκες: η εξαίρεση επιβεβαιώνει τον κανόνα;
- Εναλλακτικοί γυναικείοι λόγοι: από την Christine de Pizan στην Mary Astell.

Γράφοντας τα πρώτα κείμενα προς υπεράσπιση του
γυναικείου φύλου η Christine de Pizan (1364-π.1430)
έχει θεωρηθεί η «μητέρα του φεμινισμού»

Ο Αναγεννησιακός ουμανισμός απευθυνόταν και στις γυναίκες της ελίτ:

Andrea del Sarto, Πορτραίτο γυναίκας με *petrarchino* (ποιητική συλλογή του Πετράρχη) (1514)

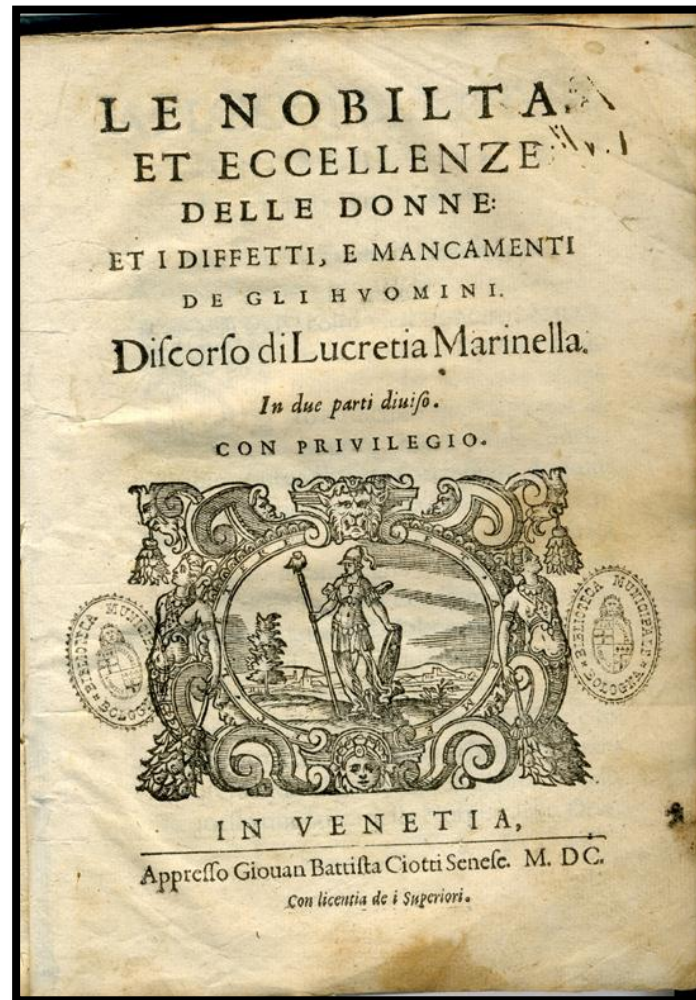

Η ποιήτρια Vittoria Colonna (1490-1547) αποτέλεσε πρότυπο
γυναικείας διανόησης στην Ιταλία:

Sebastiano del Piombo, Vittoria Colonna (π. 1520-1525)

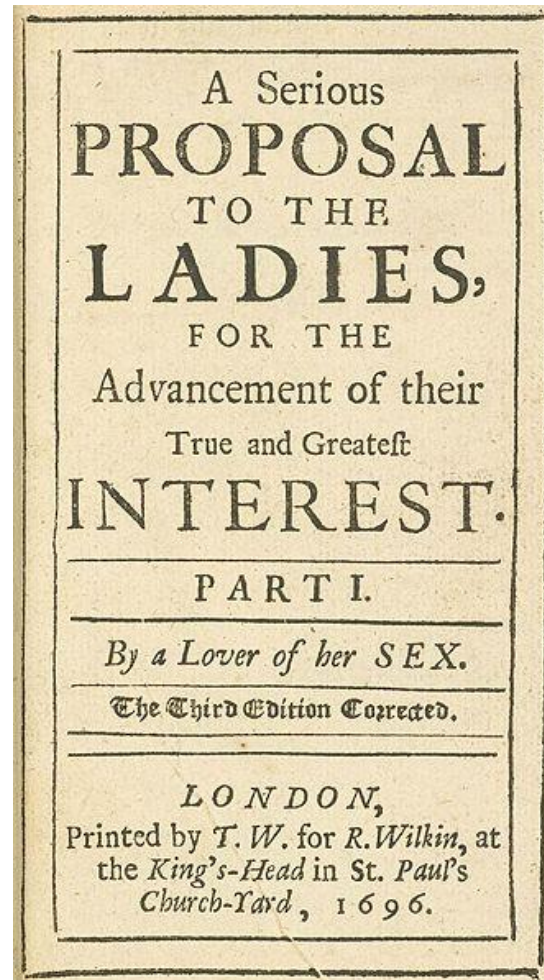

Ένα από τα πρώτα δοκίμια προς υπεράσπιση του
γυναικείου φύλου:
Lucrezia Marinella, *Le nobilità et eccellenze delle donne*
(Βενετία 1600)

Ένα από τα πρώτα δοκίμια προς υπεράσπιση του γυναικείου
φύλου:

Mary Astell, *A Serious Proposal to the Ladies for the
Advancement of their True and Greatest Interest* (1694)

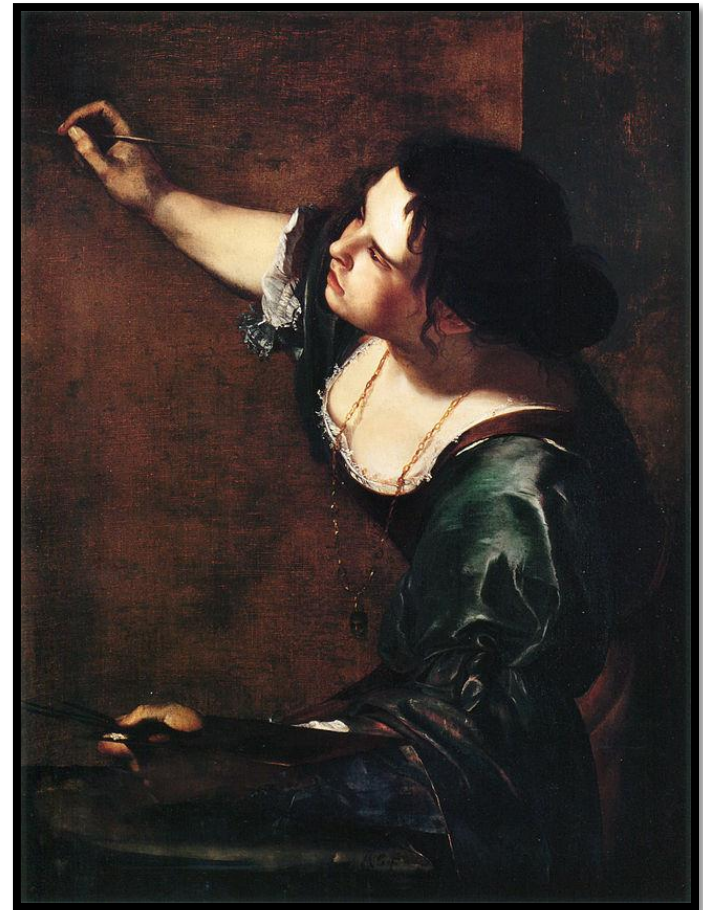

Το έργο καλλιτέχνιδων της εποχής έχει αρχίσει να απασχολεί πρόσφατα την ιστορική έρευνα

Sofonisba Anguissola
(αυτοπροσωπογραφία, 1554)

Artemisia Gentileschi
(αυτοπροσωπογραφία, π. 1630)

Γνωστές διανοούμενες εταίρες της εποχής, ορισμένες
από τις οποίες διατηρούσαν λογοτεχνικά σαλόνια

Tullia D' Aragona
(Moretto da Brescia, 1537)

Moderata Fonte
(Tintoretto, 1575)

Ο μύθος της γυναίκας πολεμίστριας:
Η Jeanne d'Arc ως σύμβολο μαχητικότητας
(ανώνυμου, Παρίσι 1485)

Ο μύθος της γυναίκας πολεμίστριας:
Η Αθηνά ως σύμβολο μαχητικότητας
Bartholomeus Spranger, Αθηνά (1591)

Η πραγματεία του Henricus Cornelius Agrippa αποτέλεσε πρότυπο για μεταγενέστερα «φιλογυνικά» κείμενα: ο κυρίαρχος έμφυλος λόγος εδώ «αντιστρέφεται»

«Λόγω της εκτεταμένης εξουσίας της ανδρικής τυραννίας, η οποία κυριαρχεί ενάντια στη θεία δικαιοσύνη και τους νόμους της φύσης, οι γυναίκες στερούνται της ελευθερίας τους από τον νόμο, καταπιέζονται από τα έθιμα και τις συνήθειες και παραμερίζονται ως προς την ανατροφή τους. Καθώς μόλις γεννιέται η γυναίκα, από τα πρώτα χρόνια της ζωής της, φυλακίζεται στο σπίτι σε μια κατάσταση απραξίας και δεν της επιτρέπεται να ασχοληθεί με τίποτα άλλο παρά μόνο με τη βελόνα και την κλωστή, λες και είναι ανίκανη για πιο ευγενείς δραστηριότητες. Όταν φτάσει στην εφηβεία υπόκειται στη ζηλότυπη διακυβέρνηση ενός συζύγου, ή στην παντοτινή σιωπή της παρθενικής φυλακής της... είναι αποκλεισμένη από τα κοινά και τα δημόσια αξιώματα από τον νόμο...».

Henricus Cornelius Agrippa, *Declamation on the Nobility and Preeminence of the Female Sex*, επιμ. Albert Rabil, The University of Chicago Press, Σικάγο 1996, σ. 94-5 (1η έκδοση στα λατινικά: 1529).

Φύση ή ανατροφή;

«Έτσι, όπως η ικανότητα μας στις ηθικές αρετές καλλιεργείται με τη συνήθεια και τις πρακτικές, στις πνευματικές αρετές με τη μάθηση και τη διδασκαλία, αφού χωρίς τη συνδρομή τους οι άνθρωποι δεν μπορούν να γίνουν πραγματικά ενάρετοι και παραμένουν κοινοί. Αυτό ισχύει σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό για τις γυναίκες οι οποίες, σύμφωνα με τα έθιμα, ούτε εντρυφούν στα γράμματα ούτε συμμετέχουν στα κοινά αλλά είναι περιορισμένες ανάμεσα στους τοίχους του σπιτιού... ανατρέφοντας τα παιδιά και φροντίζοντας το νοικοκυριό... και τα φυσικά χαρίσματα τους, χωρίς εξάσκηση αδρανούν... Αυτό δεν αποτελεί φυσική αδυναμία των γυναικών, οι οποίες γεννιούνται ικανές για κάθε διάκριση, αλλά μειονέκτημα του εθίμου το οποίο αντιβαίνει τη φύση...».

Pompeo Caimo, *Dell'ingegno humano* (Βενετία 1629), σ. 405.

Η αμφισβήτηση της έμφυλης οικουμενικότητας

«Σε κάποιες χώρες, όπως στις επαρχίες του Κίτο και των Καναρίων Νήσων, αυτές [οι γυναίκες] ελέγχουν τη γη και το εμπόριο και εμπλέκονται σε κάθε δοσοληψία, ενώ οι άνδρες γνέθουν, υφαίνουν, φτιάχνουν ρούχα και διοικούν τα σπίτια... Στην Αιθιοπία, στο βασίλειο του Ιωάννη του Πρεσβύτερου, οι άνδρες δίνουν προίκες στις γυναίκες. Σύμφωνα με τη νομοθεσία του Λυκούργου, οι Λακεδαιμόνιες γυναίκες παντρεύονταν χωρίς προίκα... Στην επαρχία της Καρτάμα οι άνδρες παντρεύονται τις γυναίκες που έχουν χάσει την παρθενιά τους επειδή θεωρούν ντροπή να πάρουν για σύζυγο παρθένα».

Pietro Paolo Porro, *L'Eris d' Amore* (Μιλάνο 1575), σ. 166-8, 201, 203.

Ο μύθος της γυναίκας πολεμίστριας: η αμφισημία των Αμαζόνων

«Αυτές οι γυναίκες [οι Αμαζόνες] ζούσαν στην Σκυθία, σε μια πολύ άγρια χώρα... Μετά από πολυάριθμους πόλεμους οι γείτονες τους ταπεινωμένοι αναγκάστηκαν να συνθηκολογήσουν. Αυτές οι γενναίες γυναίκες δεν έπαιρναν ποτέ συζύγους. Κατά καιρούς κάποιες από αυτές επισκέπτονταν τους γείτονες τους και αμέσως μόλις έμεναν έγκυοι επέστρεφαν στη χώρα τους. Από τα βρέφη που γεννιούνταν θα σκότωναν τα αγόρια και θα κρατούσαν τα κορίτσια, τα οποία δεν θα τα μάθαιναν να υφαίνουν, να γνέθουν ή να ράβουν αλλά να πολεμούν, να κρατάν όπλα, να κονταροχτυπιούνται και να ασκούν ποικίλες πολεμικές τέχνες. Μόλις γεννιούνταν τους έκοβαν τον δεξί μαστό... για να μπορούν να κρατούν καλά τη λόγχη και τους άφηναν τον αριστερό μαστό για να θηλάσουν τα θηλυκά βρέφη που θα γεννιούνταν... Από τις δύο αδελφές βασίλισσες η μια θα πήγαινε στον πόλεμο και η άλλη θα παρέμενε πίσω για να φροντίσει τη διακυβέρνηση του λαού».

Domenico Bruni, *Difesa delle donne* (Φλωρεντία 1552), σ. 33-34.

Ένα από τα πρώτα γυναικεία κείμενα εναντίον του θεσμού του γάμου

«... έτσι τα φτωχά πλάσματα, νομίζοντας ότι με τον γάμο θα κερδίσουν ένα βαθμό γυναικείας ελευθερίας για να απολαύσουν κάποιες ευχάριστες και αξιοπρεπείς στιγμές, καταλήγουν ακόμη πιο περιορισμένες από ποτέ, φυλακισμένες σαν ζώα μεταξύ των τεσσάρων τοίχων του σπιτιού τους και έχοντας να αντιμετωπίσουν έναν μισητό φύλακα παρά έναν στοργικό σύζυγο... Και έπειτα υπάρχουν όλοι αυτοί οι σύζυγοι οι οποίοι ολημερίς φωνάζουν στις γυναίκες τους και που, εάν δεν τα βρουν όλα όπως τα θέλουν, κακομεταχειρίζονται τα καημένα τα πλάσματα ή ακόμη και κακοποιούν τις γυναίκες τους... ενώ άλλοι, αφού δεχτούν μια προσβολή έξω από το σπίτι, όταν επιστρέφουν σε αυτό προσπαθούν να ξεθυμάνουν πάνω στις δύσμοιρες γυναίκες τους...».

Moderata Fonte, *The Worth of Women Wherein is Clearly Revealed their Nobility and their Superiority to Men* (επιμ. Virginia Cox), Σικάγο 1997, σ. 68, 70-71 (1η έκδοση στα ιταλικά: 1600).

Αμφισβητώντας την «αριστοτελική αυθεντία»

«Αλλά στις μέρες μας υπάρχουν λίγες γυναίκες που αφοσιώνονται στη μελέτη ή στις πολεμικές τέχνες, αφού οι άνδρες, φοβούμενοι ότι θα χάσουν την εξουσία τους και ότι θα γίνουν υπηρέτες των γυναικών, συχνά τους απαγορεύουν ακόμη και να μάθουν να διαβάζουν ή να γράφουν. Ο καλός μας φίλος ο Αριστοτέλης διακηρύσσει ότι οι γυναίκες πρέπει να υπακούουν τους άνδρες πάντα και σε οτιδήποτε και να μην αναζητούν τίποτα που θα τις οδηγήσει έξω από το σπίτι. Μια ανόητη άποψη, μια απάνθρωπη, σχολαστική διατύπωση από έναν δειλό, τυραννικό άνδρα».

Lucrezia Marinella, *The Nobility and Excellence of Women and the Defects Vices of Men* (επιμ. Anne Dunhill), The University of Chicago Press, Σικάγο 1999, σ. 79 (1η έκδοση στα ιταλικά 1600).

Η γυναικεία υποτέλεια

«Οι καρτερικές γυναίκες είναι ευτυχείς να ζουν στην υποδούλωση μέσα στην οποία γεννιούνται και να ακολουθούν μια πειθαρχημένη και σεμνή ζωή. Με ικανοποίηση αντιλαμβάνονται τα στενά όρια των σπιτιών τους ως μια γλυκιά φυλακή και απολαμβάνουν τη διαρκή υποτέλεια. Δεν αισθάνονται βάρος να είναι υποταγμένες στις αυστηρές εντολές των άλλων. Δεν τις δυσαρεστεί να ζουν μέσα σε αδιάκοπο φόβο... Πόσες είναι οι γυναίκες που για να υπακούσουν στη θέληση των γονιών τους κλειδώνονται για πάντα στους μοναχικούς τοίχους χωρίς καμιά αντίσταση; Και πόσες είναι αυτές που υπομένουν τον συζυγικό ζυγό για να μη δυσαρεστήσουν τους άλλους...;».

Επιστολή της Isabella Andreini, στο Laura Anna Stortoni-Mary Prentice Lillie (επιμ.), *Women Poets of the Italian Renaissance: Courtly Ladies and Courtesans*, Νέα Υόρκη 1997, σ. 229.

Η βενετή μοναχή Arcangela Tarabotti άσκησε σκληρή κριτική στην πρακτική του ακούσιου γυναικείου μοναχισμού

«οι γυναίκες [οι μοναχές] πρέπει να ζουν όλες μαζί, έχοντας την ίδια ενδυμασία, κατοικία, διατροφή και συμπεριφορά... προδομένες από γονείς και συγγενείς, σχεδόν σε λήθαργο, θα μπορούσε να πει κανείς, και φυλακισμένες... αντιλαμβάνονται ότι βρίσκονται παγιδευμένες σε ένα δίκτυ από το οποίο δεν μπορούν να απελευθερωθούν, ένα δίκτυ κεντημένο από την ανθρώπινη κακία... Απελπισμένες αναζητούν μια διέξοδο και ζουν οδεύοντας προς το θάνατο, εάν ζουν καθόλου, βασανισμένες και παράφορες από χιλιάδες αγωνίες – με τα σώματά τους απορροφημένα στη θρησκευτική ενδυμασία και τις ψυχές τους έτοιμες να πέσουν στην άβυσσο της κόλασης».

Arcangela Tarabotti, *Paternal Tyranny* (επιμ. Letizia Panizza), Chicago University Press, Σικάγο 2004, σ. 67, 71 (1η έκδοση στα ιταλικά: 1654).

Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

- Virginia Cox, *Women's Writing in Italy, 1400-1650*, Johns Hopkins University Press, Βαλτιμόρη 2008.
- Sarah Gwyneth Ross, *The Birth of Feminism: Woman as Intellect in Renaissance Italy and England*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 2009.
- Margaret Rosenthal, *The Honest Courtesan: Veronica Franco, Citizen and Writer in Sixteenth-Century Venice*, University of Chicago Press, Σικάγο 1992.
- Constance Jordan, *Renaissance Feminism: Literary Texts and Political Models*, Cornell University Press, Ithaca 1990.
- Edith Snook, *Women, Reading, and the Cultural Politics of Early Modern England*, Ashgate, Aldershot 2005.
- Sheryl E. Reiss-David G. Wilkins (επιμ.), *Beyond Isabella: Secular Women Patrons of Art in Renaissance Italy*, Truman State University Press, Kirksville Mo. 2001.

Τέλος Ενότητας

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση, Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Φωτογραφίες

Τα εν λόγω έργα αποτελούν Κοινό Κτήμα (public domain) και έχουν ανακτηθεί από το project Wikimedia Commons http://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page